

УДК 339.944

Шапоренко О.І.

доктор наук з державного управління, професор,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»**ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ
ЯК ОДНА ІЗ КЛЮЧОВИХ СКЛАДОВИХ
ЇХ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****FOREIGN ACTIVITIES ENTERPRISES
AS ONE OF THE KEY COMPONENTS
OF THEIR PRODUCTION AND BUSINESS ACTIVITIES****АНОТАЦІЯ**

У статті проаналізовано підходи вчених до визначення понять «зовнішньоекономічна діяльність» та «зовнішньоекономічна діяльність підприємства». Визначено головні передумови розвитку зовнішньоекономічних відносин та основні фактори впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Проаналізовано основні мотиви при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Розглянуто роль впливу внутрішніх і зовнішніх факторів у прискоренні економічного зростання підприємств.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність підприємства, виробничо-господарська діяльність, зовнішньоекономічні відносини, міжнародний ринок, державне регулювання.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы подходы ученых к определению понятий «внешнеэкономическая деятельность» и «внешнеэкономическая деятельность предприятия». Определены основные причины развития внешнеэкономических отношений и основные факторы влияния на развитие внешнеэкономической деятельности. Проанализированы основные мотивы при осуществлении внешнеэкономической деятельности предприятия. Рассмотрена роль влияния внутренних и внешних факторов в ускорении экономического роста предприятий.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность предприятия, производственно-хозяйственная деятельность, внешнеэкономические отношения, международный рынок, государственное регулирование.

ANNOTATION

The article analyzes the approaches of scientists to the definition of "foreign economic activities" and "foreign economic activity of the enterprise." The main reasons for the development of foreign economic relations and the main factors influencing the development of foreign trade. Analyzed the main reasons for the implementation of the foreign economic activity of enterprises. The role of the influence of internal and external factors in the acceleration of economic growth enterprises.

Keywords: foreign economic activity of the enterprise, production and economic activity, external economic relations, the international market, government regulation.

Постановка проблеми. В умовах глобальних трансформаційно-інтеграційних процесів міжнародне економічне співробітництво є одним із головних чинників розвитку економіки України. Ще жодній країні не вдалося створити розвинуту економіку ізольовавшись від світової економічної системи. Важко назвати країну, яка не була б суб'єктом зовнішньоекономічних відносин і не зазнавала впливу міжнародної економіки. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств як одна з ключових складових їх виробничо-господарської діяльності, істотно

збільшила своє значення за час економічних реформ. Але рівень конкуренції на міжнародних ринках готової продукції такий, що новим учасникам доводиться конкурувати не тільки продукцією, але і мобільністю, адаптивністю систем управління. Конкуренція на зарубіжних і внутрішніх ринках - динамічний, еволюціонують процес, і, цілком очевидно, що надалі вона буде тільки посилюватися. Будуть зростати невизначеність, непередбачуваність і нестабільність зовнішнього середовища, виникатимуть все нові перешкоди на шляху до виходу на світовий ринок, що вимагає від підприємства максимально використовувати властивості гнучкості та мобільності організації. На перший план виходить здатність систем управління активно реагувати на умови зовнішнього середовища, позитивно використати зміни в технологічних, фінансових та інших областях. Продукція на світовому ринку сама по собі є лише необхідною, але часто не головною умовою перемоги в боротьбі за споживача. Від системи управління зовнішньоекономічною діяльністю в першу чергу залежить характер і форми роботи підприємства на міжнародному ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням зовнішньоекономічної діяльності підприємств присвячено праці Н.В. Горіна [1], Г.М. Гузенко, Ю.О. Гайдученко [2], М.Е. Дворнікова [3] М.І. Дідківського [4], Г.М. Дроздової [5] та ін. Серед зарубіжних вчених можна виділити Деніелс Джона Д., Радеба Лі Х. [6], С.Е. Пивоварова, Л.С. Тарасевича, О.І. Майзеля [13], М.Г. Лапусту [15] та ін. Але відсутність комплексного, системного підходу до даної проблеми істотно обмежує можливості розвитку конкурентоспроможності підприємства, особливо на світовому ринку.

Вирішення невирішених раніше частин загальної проблеми. Огляд наукових праць з цієї тематики дає підстави стверджувати, що питанням визначення зовнішньоекономічної діяльності підприємств як однієї із ключових складових їх виробничо-господарської діяльності не приділяється належної уваги в наукових дослідженнях. Це свідчить про необхідність визначення головних передумов розвитку

зовнішньоекономічних відносин, основних факторів впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності та провести аналіз основних мотивів при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є визначення зовнішньоекономічної діяльності підприємств як однієї із ключових складових їх виробничо-господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах економіка України інтегрується у світове господарство шляхом розвитку різних форм зовнішньоекономічних зв'язків. Здійснення економічних реформ неможливе без успішного розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Історичний розвиток світового господарства підтверджує неможливість успішного функціонування будь-якої країни без світової економіки. Зацікавленість окремих країн у співпраці з іншими країнами зумовлена економічними, політичними та соціальними вигодами, які викликані міжнародною співпрацею.

Зараз зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) являє собою широку сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і комерційних функцій, реалізованих підприємством при роботі з іноземними контрагентами. Основними формами ЗЕД в даний час є зовнішня торгівля, товарообмінні операції, надання різних послуг, виконання тих чи інших робіт при взаємодії з іноземними учасниками, кооперація і співробітництво, створення спільних підприємств і т.д. У міру інтенсифікації світогосподарських зв'язків з'являються все нові форми ЗЕД, які з часом отримують більш широке поширення в діяльності підприємств.

Підходи різних вчених до поняття «зовнішньоекономічної діяльності» мають суттєві відмінності:

Козак Ю.Г. та Логвінова Н.С. під зовнішньоекономічною діяльністю розуміють діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, яка побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [8].

Лапуста М.Г. стверджує, що «...зовнішньоекономічна діяльність підприємства – це сфера господарської діяльності, пов'язана з міжнародною виробничою і науково-технічною кооперацією, експортом та імпортом продукції, виходом підприємства на зовнішній ринок. Зовнішньоекономічна діяльність є важливою складовою частиною всієї роботи підприємства і здійснюється на основі валютної самоокупності та самофінансування» [15, с. 518].

І.В. Багрова під зовнішньоекономічною діяльністю розуміє діяльність суб'єктів господарської діяльності України (частіше підприємств) та іноземних суб'єктів господарської діяльності (іноземних підприємств), яка базується на взаємовідносинах і здійснюється або на території України, або за її межами [9].

Гузенко Г.М., Гайдученко Ю.О. вважають, що зовнішньоекономічна діяльність – це процес розвитку господарських зв'язків між національними суб'єктами суспільного виробництва та їх зарубіжними партнерами як на території України, так і за її межами [2].

Дідківський М.І. зовнішньоекономічну діяльність розглядає не тільки як складову господарської діяльності підприємства, алей як важливий фактор економічного зростання, створення передумов більш інтенсивного розвитку інтеграційних процесів на мікрорівні [4, с. 19].

У світовій економічній теорії та практиці немає поділу діяльності підприємства на внутрішній і зовнішній ринок. Використовується термін «міжнародний бізнес», що означає будь-яку діяльність у сфері приватного права, здійснювану підприємствами і спрямовану на одержання прибутку з співпраці господарюючих суб'єктів різних країн.

Наприклад, Деніелс Д. і Радеба Лі Х, характеризують міжнародний бізнес як «будь-які господарські операції, які проводяться двома або більше країнами. Такі ділові взаємини можуть виникати на рівні, як приватних, так і державних організацій. У разі участі приватних компаній у міжнародному бізнесі господарські операції проводяться з метою отримання прибутку» [6].

Гросс Р. і Кайава Д. в поняття «міжнародний бізнес» включають «експорт, імпорт, прями і портфельні інвестиції, ліцензування технологій, кредити і міжнародні організації» [14].

Пивоваров С.Е. і Тарасевич Л.С. визначають «міжнародний бізнес» його особливостями: «отримання прибутку; ділова взаємодія фірм або їх підрозділів, що знаходяться в різних країнах; вилучення вигод з переваг міжкраїнових ділових операцій» [13].

Таким чином, більшість визначень в свою основу беруть розуміння зовнішньоекономічної діяльності як відокремленої сфери або просто напрямки господарської діяльності. Цим ігнорується комплексний підхід до сутності та організації управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Виходячи з поширених у літературі поглядів [1; 3; 5; 7; 10], зовнішньоекономічна діяльність підприємства являє собою складний багатобічний процес, що дозволяє суб'єкту підприємницької діяльності більш ефективно здійснювати виробничо-господарську діяльність усього підприємства. Зовнішньоекономічну діяльність, як і будь-яку іншу, підприємство здійснює за різними напрямками. Залежно від наявності або відсутності досвіду ЗЕД у стратегії цієї діяльності буде визначено різні пріоритети. Так, якщо підприємство ще не працювало на зовнішніх ринках, то на перше місце за наявності конкурентоспроможної продукції (робіт, послуг) буде встановлено задачу щодо виходу на зовнішні ринки.

Розв'язання даної задачі має базуватися на глибокому вивченні стану зовнішнього ринку продукції і розробці на цій основі комплексу маркетингових заходів щодо вибору конкретного сегменту і просування товару за межі держави. Якщо підприємство вже працює на зовнішньому ринку, то домінуватиме задача закріплення у вже зайнятих ним нішах, розширенні їх і можливої експансії в інші географічні регіони. Подальші задачі підприємства в галузі ЗЕД будуть поставлені в напрямі вирішення проблем вибору оптимальних параметрів даної діяльності, що формується під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів стосовно підприємства.

Таке загальне поняття потребує конкретизації з урахуванням змісту зазначених взаємовідносин. Це, зокрема експорт й імпорт товарів, капіталів, робочої сили, надання послуг, міжнародні фінансові, кредитні та розрахункові операції, спільна підприємницька діяльність, різноманітні господарські операції, у тому числі товарообмінні (бартерні), орендні (лізингові), посередницькі операції та інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені прямо і у виключній формі законодавством України. Поширеним у законодавстві є термін „операції”, тобто певні дії, за допомогою яких визначається зміст конкретного виду зовнішньоекономічної діяльності. Слід звернути увагу на те, що поняття зовнішньоекономічних операцій є ширшим, ніж поняття зовнішньоекономічного договору, який найчастіше підтверджує здійснення такої операції.

Зовнішньоекономічна діяльність охоплює мікро-, макро- та мегаекономічні рівні економічних відносин:

мікроекономічний рівень охоплює економічні відносини конкретного підприємства (фірми) чи окремої галузі;

макроекономічний рівень охоплює національну економіку;

мегаекономічний рівень охоплює міждержавні, міжнародні і загальносвітові економічні відносини.

Головні передумови розвитку зовнішньоекономічних відносин: інтенсивний розвиток галузей суспільного виробництва; поширення міжнародного суспільного поділу праці; можливість досягнення більшої економічної ефективності суспільної праці на світогосподарському рівні; нерівномірний розвиток виробничої й соціальної інфраструктури різних країн; необхідність вивозу капіталів та інтенсифікація освоєння нових фінансових ринків; інтернаціоналізація економічних відносин, зменшення національних обмежень щодо руху товарів та послуг.

Основні фактори впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності:

нерівномірність економічного розвитку країн й окремих регіонів;

значні відмінності у забезпеченні природними, трудовими та фінансовими ресурсами;

характер політичних міждержавних відносин та прагнення їх розвитку;

особливості географічного положення і природнокліматичних умов.

Українські підприємства, як правило, в силу якісних відмінностей у розвитку внутрішніх і міжнародних ринків, насамперед, ринків складної наукомісткої продукції, зокрема, продукції машинобудування, не могли будувати ефективні процеси взаємодії з іноземними учасниками при існуючих системах управління. Створювалися окремі зовнішньоекономічні підрозділи.

Результатом такої політики часто був винос функцій по взаємодії із зовнішніми ринками в невелике структурний підрозділ, який до того ж часто не володіло ні ресурсами, ні досвідом, ні повноваженнями в системі управління підприємства. Така форма взаємовідносин підприємств та міжнародних ринків була створена наприкінці 80-х і початку 90-х років, коли найважливішою проблемою було питання збуту продукції, яка не могла бути реалізована на внутрішньому ринку. Підрозділи ЗЕД перетворювалися на збутові відділи на зовнішні ринки, стаючи своєрідним «буфером» між світовими ринками та його суб'єктами (зовнішнім середовищем) і внутрішньою системою управління підприємства, яка практично не змінювалася в нових умовах господарювання. Таким чином, перенесенням всіх функцій по взаємодії із зовнішніми контрагентами в один підрозділ, підприємство могло не міняти власну систему управління, створену при старих методах функціонування економіки.

Прагненню до здійснення ЗЕД українських промислових підприємств після її лібералізації сприяли ряд чинників, як, наприклад, зниження платоспроможного попиту на внутрішніх ринках і розрив зв'язків з колишніми партнерами. Пошук нових ринків збуту за кордоном був однією з нечисленних альтернатив в сформованій ситуації. Основними мотивами при здійсненні ЗЕД тоді і зараз є:

випуск продукції з урахуванням наявності попиту на цю продукцію за кордоном;

отримання доступу до передової іноземної технології, обладнання та методів управління;

заміщення імпорту;

залучення іноземних інвестицій і отримання доступу до додаткових матеріальних і фінансових ресурсів;

підвищення кваліфікації кадрів у галузі виробництва та управління;

отримання іноземної валюти.

Значення зовнішньоекономічної діяльності для підприємства полягає і в тому, що доцільність і якість вітчизняних розробок нових машин та обладнання, матеріалів і технологічних процесів оцінюються через ЗЕД. Шляхом зіставлення з імпорнтними аналогами, а також безпосереднім експортом перевіряється якість, конкурентоспроможність товарів українських підприємств і їх самих.

Роль ЗЕД проявляється також у прискоренні економічного зростання підприємств за рахунок впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. До внутрішніх факторів належать:

оптимізація товарного обігу (ефективний вибір транспортування, складування) як необхідна умова скорочення накладних витрат;

ефективний зовнішньоекономічний маркетинг, що враховує не тільки світову кон'юнктуру цін, а й раціоналізацію збуту, особливості країни нерезидента, що впливають на виконання угоди (податки, мита, санкції і т.д.);

зниження собівартості за статтями, що утворюють витрати на створення експортної продукції та інші види ЗЕД;

використання у співпраці із зарубіжними партнерами механізму зустрічних операцій;

здійснення лізингових, факторингових операцій, пов'язаних з активізацією капіталу підприємства на зовнішньому ринку з економією витрат по кредитній платі;

обов'язкове страхування максимуму можливих ризиків на всіх стадіях зовнішньоекономічних операцій.

Зовнішні фактори:

співпраця з державними структурами в частині отримання гарантій, застосування пільг в області ЗЕД, участі в цільових програмах і т.п.;

реалізація всіх форм господарських зв'язків – вивозу капіталу, виробничої кооперації, НТС та ін.;

стимулювання використання сучасних методів взаємодії з усіма учасниками ЗЕД.

Сьогодні неучасть підприємства в міжнародних економічних процесах відразу і різко обмежує ефективність його діяльності (потенційну і реальну) з тієї причини, що воно не може використовувати можливості зовнішньоекономічної діяльності.

При виході на зовнішні ринки підприємства потрапляють в умови жорсткої конкуренції. Часто навіть високу якість і достатню конкурентоспроможність продукції не може гарантувати того, що підприємство займе на конкретному зовнішньому ринку істотну частку. Особливості зовнішньоекономічної діяльності представляють ключові відмінності в порівнянні з внутрішнім ринком, і вони безпосередньо впливають на всю діяльність підприємства на даних ринках. Вони включають [11; 12]:

особливі вимоги споживачів і умови роботи на даних ринках (особливо на ринках розвинутих держав – з високою культурою споживання);

вимоги до якості продукції і рівнем сервісу; більш трудомістке вивчення даних ринків (часто підприємство не може дозволити собі провести комплексні дослідження, що створює ще більшу невизначеність при реалізації продукції);

складності з організацією збутової мережі (зазвичай на це витрачається досить велика кількість часу і ресурсів);

специфічні умови зовнішнього середовища: національне законодавство, правила і техніка розрахунків, ділові звичаї тощо

До того ж в українських підприємств, початківців здійснення зовнішньоекономічної діяльності, складності виникають і в силу наступних причин:

відсутність фахівців з міжнародним досвідом;

брак досвіду роботи на ринках інших країн і з іноземними контрагентами;

неприспособленість системи управління.

Багато підприємств в конкурентній боротьбі на міжнародних ринках мають можливість використовувати, як правило, лише цінові фактори, причому нерідко, щоб закріпитися на зарубіжному ринку, вдаються до продажу товарів за демпінговими цінами. Але така політика в довгостроковій перспективі може мати зворотний ефект, тобто призведе не до розширення ринку збуту і збереженню конкурентоспроможності, а, навпаки, може призвести до звуження частки на ринку, фінансовим та іміджевим втратам.

Висновки. Аналіз підходів вчених до визначення понять «зовнішньоекономічна діяльність» та «зовнішньоекономічна діяльність підприємства» дозволив зробити висновки, що більшість визначень беруть розуміння зовнішньоекономічної діяльності як відокремленої сфери або просто напрямки господарської діяльності. Цим ігнорується комплексний підхід до сутності та організації управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Визначено головні передумови розвитку зовнішньоекономічних відносин та основні фактори впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Роль ЗЕД проявляється також у прискоренні економічного зростання підприємств за рахунок впливу внутрішніх і зовнішніх факторів

Результатом лібералізації зовнішньоекономічної діяльності стала остаточна ліквідація монополії держави на здійснення зовнішньоекономічних і валютних операцій, характерна для країн з централізованою системою планування та управління. На зміну всеосяжного державного контролю за експортно-імпорними і валютними операціями прийшла система державного регулювання зовнішньоекономічних відносин, в рамках якої підприємства і фірми, що беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності користуються великою свободою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горін Н.В. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. / Н.В. Горін. – К. : Знання, 2008. – 330 с.
2. Гузенко Г.М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: сутність, економічні механізми її розбудови, особливості / Г.М. Гузенко, Ю.О. Гайдученко // Вісник Націо-

- нального університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 3 (14) – С. 72-88.
3. Дворніков М. Є. Основи зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посібник / М.Є.Дворніков; Вінницький держ. технічний ун-т. – Вінниця: ВДТУ, 2001. – 155 с.
  4. Дідківський М.І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посіб. / М.І. Дідківський. – К.: Знання, 2006. – 462 с.
  5. Дроздова Г. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства: навчальний посібник / Г.М. Дроздова. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 247 с.
  6. Дэниэлс Джон Д., Радеба Ли Х. Международный бизнес: внешняя среда и деловые операции. Пер. с англ., 6-е изд. – М.: «Дело Лтд», 1994. – С. 6.
  7. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств / І.В. Багрова, Н.І. Редіна, В.Є. Власюк та ін. ; за ред. І. В. Багрової. – К. : ЦНЛ, 2004. – 580 с.
  8. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: навчальний посібник / Козак Ю.Г., Логвінова Н.С. та ін.; за ред. Ю.Г. Козака, Н.С. Логвінової, М.А. Зайця. – 4-те вид., перероб. та доп. – К.: Освіта України, 2012. – 272 с.
  9. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: підруч. / Багрова І.В., Редіна Н.І., Власюк В.Є., Гетьман О.О.; За ред. Багрової І.В.; Дніпропетр. держ. фінансово-екон. ін-т. – Донецьк, 2011. – 584 с.
  10. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: [навч. посіб.] / Кириченко О.А., Панченко Є.Г., Шевчук В.А. – К.: Знання, 2008. – 384 с.
  11. Міжнародний менеджмент: навч. посіб. / Білозубенко В.С., Озаріна О.В., Семенов А.А.; за ред. проф. О.Б. Чернеги. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 592 с.
  12. Панченко Є. Г. Міжнародний менеджмент : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисциплін / Є. Г Панченко. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 468 с.
  13. Пивоваров С.Э. Международный менеджмент / С.Э. Пивоваров, Л.С. Тарасевич, А.И. Майзель. 3-е изд. – СПб, 2005. – 656 с.
  14. Robert Grosse, Duane Kujawa. International business. Theory and managerial applications. Irwin. Homewood, Illinois, 1988. – р. 6.
  15. Справочник директора предприятия / Под. ред. М.Г. Лапусты. 4-е изд., испр., измен, и доп. – М.: ИНФРА-М, 2000. – С. 518.